

УДК 336.02.316

Вікторія Глібівна БАРАНОВА

доктор економічних наук, професор кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: lavika@rambler.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1724-957X>

Геннадій Олександрович ВЕЛИЧКО

кандидат економічних наук, професор кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: fmfr@oneu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3983-2288>

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Баранова, В. Г., Величко, Г. О. Пенсійна реформа в Україні : проблеми реалізації // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 186–195.

Анотація. У статті проаналізовано динаміку видаткової частини Пенсійного фонду України, його структури та співвідношення з основними макроекономічними показниками, що дозволило виявити тенденції у функціонуванні пенсійної системи, сформулювати основні проблеми та напрями реформування. Проаналізовано сучасний стан фінансового забезпечення функціонування системи пенсійного страхування та виявлено чинники, які на нього впливають. Доведено, що на сучасному етапі на Пенсійний фонд покладено функції, які не притаманні страховим відносинам, що не дозволяє збалансувати фінансові потоки. Сформульовано теоретичні положення щодо певних принципів розвитку системи пенсійного страхування з урахуванням сучасного етапу економічних перетворень. Запропоновано підходи щодо подальшого реформування системи пенсійного страхування, які б дозволили просунути на шляху гармонізації інтересів платників страхових внесків та завдань держави щодо соціального захисту населення.

Ключові слова: пенсійна система; реформування; пенсійний фонд; макроекономічні показники; еквівалентні відносини.

Викторія Глебовна БАРАНОВА

доктор экономических наук, профессор кафедры финансового менеджмента и фондового рынка, Одесский национальный экономический университет, Украина, e-mail: lavika@rambler.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1724-957X>

Геннадий Александрович ВЕЛИЧКО

кандидат экономических наук, профессор кафедры финансового менеджмента и фондового рынка, Одесский национальный экономический университет, Украина, e-mail: fmfr@oneu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3983-2288>

ПЕНСИОННАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Баранова, В. Г., Величко, Г. А. Пенсионная реформа в Украине : проблемы реализации // Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверькова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2018. № 2 (66). С. 186–195.

Аннотация. В статье проанализирована динамика расходной части Пенсионного фонда Украины, его структуры и соотношения с основными макроекономическими показателями, что позволило выявить тенденции в функционировании пенсионной системы, сформулировать основные проблемы и направления реформирования. Проанализировано современное состояние финансового обеспечения функционирования системы пенсионного страхования и выявлены факторы, которые на нее влияют. Доказано, что на современном этапе на Пенсионный фонд возложены функции, которые не присущи страховым отношениям, что не позволяет сбалансировать финансовые потоки. Сформулированы теоретические положения в определении принципов развития системы пенсионного страхования с учетом современного этапа экономических преобразований. Предложены подходы по дальнейшему реформированию системы пенсионного страхования, которые позволят продвинуться на пути гармонизации интересов плательщиков страховых взносов и задач государства по социальной защите населения.

Ключевые слова: пенсионная система; реформирование; пенсионный фонд; макроэкономические показатели; эквивалентные отношения.

Victoria BARANOVA

*Doctor of Economics, Professor, Financial Management and Stock Market Department,
Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: lavika@rambler.ru,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1724-957X>*

Gennadiy VELICHKO

*PhD in Economics, Professor, Financial Management and Stock Market Department,
Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: fnfr@oneu.edu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3983-2288>*

PENSION REFORM IN UKRAINE: PROBLEMS OF REALIZATION

Baranova, V., Velichko, G. (2018). Pension reform in Ukraine: problems of realization. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Pensijna reforma v Ukraïni: problemy realizatsii; za red.: M. I. Zveriakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; Visnik social'no-ekonomičnih doslidžen' (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (66), pp. 186–195.

Abstract. *The article analyzes the dynamics of the expenditure of the Pension Fund of Ukraine, its structure and relations to the main macroeconomic indicators, which allows to reveal the trends in the functioning of the pension system, to formulate the main problems and directions of reform. The current state of financial support for the functioning of the pension insurance system is analyzed and the factors affecting it are revealed. It is proved that at the present stage the Pension Fund has functions that are not inherent to insurance relations, which does not allow to balance financial flows. The theoretical positions concerning certain principles of the development of the pension insurance system are formulated taking into account the present stage of economic transformations. The approaches to further reforming the pension insurance system are proposed, which will allow to advance on the way to harmonization of interests of insurance premiums payers and tasks of the state with regard to the social protection of the population.*

Keywords: *pension system; reform; pension fund; macroeconomic indicators; equivalent relations.*

JEL classification: *G220; G230*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Найбільш гострою та проблемною з усіх реформ, що проводяться в Україні, є реформа пенсійної системи. Багаторічні дискусії щодо її впровадження, моделі, які є необхідними для побудови нової системи пенсійного страхування, наукові дискусії щодо сутності та порядку проведення, обговорення зарубіжного досвіду та намагання пристосувати його до українських реалій до теперішнього часу не знайшли однозначного рішення. Спроби йти у руслі європейського досвіду стосовно пенсійного віку викликали та викликають палкі дискусії. Усвідомлення неможливості затягування такої реформи, з одного боку, та її запізниле введення у дію, з іншого, породжують справедливі питання щодо адекватності її основних етапів та моделі сучасним реаліям – ринковим трудовим відносинам, що формуються в умовах трансформаційних перетворень в усіх сферах діяльності. Економічна сутність пенсійної реформи виявляється у формуванні такої пенсійної системи, яка би гармонізувала пенсійні зобов'язання та пенсійні права щодо накопичених сум за увесь трудовий стаж. Пенсійна система повинна гарантувати конкретні кількісні параметри та створювати необхідні умови щодо їх формування як робітником, так і його роботодавцем. Разом з тим, вплив багатьох факторів, зокрема, світової та внутрішньої економічної кризи, політичної кризи та породжуваних ними обставин не сприяють нормальному функціонуванню пенсійної системи взагалі та гальмують пенсійну реформу. Сьогодні можна з впевненістю констатувати, що існуючий підхід до побудови адекватної пенсійної системи вже не є актуальним. Необхідним є перегляд певних положень з врахуванням сучасних реалій: різкого падіння виробництва, значних темпів інфляції, спрямування на фінансову самостійність регіонів, міграційних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз останніх публікацій з проблематики використання різних (у тому числі й податкових) інструментів для регулювання процесів соціальної сфери показує, що значна частина досліджень стосується доцільності і обґрунтованості застосування пільг та преференцій при здійсненні соціального захисту, до якого певним чином належить й пенсійне забезпечення. Досить змістовно ці питання висвітлені в роботах Н. Внукової, З. Варналія, Л. Клівіденко, В. Куценко, С. Юрія, В. Пліси та ін. Їх напрацювання внесли вагомий внесок у розгляд цього питання. Викликають інтерес публікації у напрямку розвитку обов'язкового пенсійного страхування та тарифної політики таких науковців як Е. Лібанова, А. Солов'єв, І. Карпухно, М. Коржов, Д. Федотов, К. Якименко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, проблеми використання та впливу соціальних пільг на соціальне становище громадян у сполученні з економічним станом країни, зростання виплат з бюджету на пенсійні програми, покриття касових розривів за рахунок казначейства, необхідність проведення індексування та підвищення розміру пенсій продовжують залишатися в центрі уваги і не знаходять оптимального рішення. Низка питань пов'язана з проблемою врахування і збільшення пенсійного стажу, у тому числі набуття його на добровільних засадах, надання надбавок до пенсій і джерел фінансування таких надбавок, проведення індексації та ін.

Постановка завдання. Враховуючи вищенаведене, метою статті є формулювання теоретичних положень щодо певних принципів розвитку системи пенсійного страхування з урахуванням сучасного етапу економічних перетворень. Завдання, що мають бути вирішені для досягнення мети цього дослідження можна визначити наступним чином: проаналізувати сучасний стан фінансового забезпечення функціонування системи пенсійного страхування та виявити чинники, які на нього впливають; запропонувати підходи щодо побудови системи пенсійного страхування, які би дозволили просунутися на шляху гармонізації інтересів платників страхових внесків та завдань держави щодо соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Надання пенсійного захисту населенню у сучасному світі стає однією з важливих проблем, які визначають рівень та якість життя. Розмір трудової пенсії повинен не тільки компенсувати певну частину втраченого заробітку, але забезпечувати такий споживний бюджет пенсіонера, який не має бути нижчим за мінімальний. Сьогодні загальноприйнятий у світі розмір компенсації втраченого заробітку не може бути нижчим за 40% від середнього заробітку застрахованої особи, а мінімальний бюджет пенсіонера повинен складати 2,5–3 прожиткових мінімуми встановлених у державі для пенсіонерів. В табл. 1 наведено дані щодо такого співвідношення по Україні.

Таблиця 1

Показники, які характеризуються функціонування пенсійної системи України
(розраховано авторами за даними [3; 4])

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Співвідношення мінімальної пенсії та прожиткового мінімуму	0,81	0,83	0,83	0,75	0,81	0,86	0,81	0,81	0,81
Видатки пенсійного фонду до ВВП	0,17	0,17	0,16	0,16	0,17	0,16	0,13	0,11	0,11

Як видно із табл. 1 таке співвідношення не витримується, а мінімальна пенсія складає близько 0,8 прожиткового мінімуму. Варто також зазначити, що власне розмір прожиткового мінімуму постійно зазнає критики щодо його невідповідності реаліям.

Так, за розрахунками профспілок у 2012 р. прожитковий мінімум мав складати 3900 грн., у 2016 р. – 7000 грн., тобто реальна компенсація українським пенсіонерам становить 0,18 прожиткового мінімуму, що ставить їх на межу виживання [1; 2]. Варто також

вказати на те, що у більшості країн з ринкової економікою співвідношення видатків пенсійного фонду до ВВП коливається у межах 5–10,7%. В Україні цей показник має тенденцію до зниження (табл. 1), але розмір пенсії в Україні найнижчий у Європі, при цьому різниця між максимальним та мінімальним розміром пенсії наближуються один до одного.

Питання забезпечення пенсіонерів пенсією, яка повинна складати не менше ніж 40% від середнього заробітку, становить проблему в усьому світі. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з 2013 по 2015 рр. зміни в свої пенсійні системи вносили три чверті країн, які входять до її складу (26 із 34). У дев'яти країнах це були реформи, що зачіпають більшість населення, а в інших – зміни торкнулися окремих груп працівників або ж самих пенсіонерів. Реформи солідарних систем зазвичай спрямовані на скорочення пенсійних виплат, зазначає ОЕСР в огляді за 2016 р. Це підвищує необхідність розвивати приватне пенсійне забезпечення та підвищує його роль у доходах майбутніх пенсіонерів. Всі країни ОЕСР мають накопичувальні пенсійні системи, в середньому по 34 країнам розподільча частина забезпечує пенсію в розмірі 41% середнього заробітку, з урахуванням накопичувальної частини вона збільшується до 58%, тобто близько третини пенсії забезпечується за рахунок накопичень. В Україні введення накопичувальної системи постійно відкладається, а виплати пенсій забезпечуються переважно за рахунок солідарної системи.

Як свідчать статистичні спостереження, власні надходження до бюджету Пенсійного фонду України мають стійку тенденцію до зростання, що можна розцінювати як позитивний факт. Виключення становить 2016 р., що зумовлено зниженням ставки ЄСВ зі 34,7% до 22%. Разом з тим, видатки з пенсійного фонду по відношенню до ВВП складають значну частку (у тому числі й порівняно з іншими державами), що свідчить не про стрімке зростання економіки та, відповідно, зростання заробітних плат, які повинні забезпечувати при діючій системі такі надходження, а про інший «компенсаторний» механізм.

Розглянемо динаміку низки показників з метою визначення основних тенденцій щодо впровадження пенсійної реформи в Україні. Часовий інтервал поділено з 2008 по 2011 рр., коли з 1 жовтня 2011 р. був впроваджений Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та з 2011 р. по 2016 р., коли був прийнятий та впроваджений з 2017 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій». Варто зазначити, що суттєвим кроком на шляху реформування був Закон України № 1058 (2004 р.), який суттєво змінив порядок нарахування пенсій, але при цьому формування доходної частини пенсійного фонду відбувалося як юридичними, так й фізичними особами. Застосовані заходи не дали очікуваного результату: дефіцит пенсійного фонду не зник, що вимагало інших шляхів реформування у контексті процесів глобалізації та інтеграції.

Згідно з реформою 2011 року вперше було збільшено пенсійний вік для жінок та чоловіків (певні категорії), планувалося впровадження накопичувальної системи з 2014 р., ліквідація дефіциту Пенсійного фонду, вводилися обмеження на максимальний розмір пенсії. Новацією також було й те, що не здійснювалося утримання із заробітної плати внесків до пенсійного фонду. Вказувалося, що станом на 01.05.2011 року кількість пенсіонерів складала 13,77 млн. осіб, а кількість платників – 14 млн. осіб, тобто майже кожен платник утримував одного пенсіонера. Дефіцит пенсійного фонду складав у 2009 р. – 30 млрд. грн., у 2010 р. – 34 млрд. грн., 2011 р. – 21 млрд. грн., тобто необхідність проведення реформи була вочевидь.

Аналіз результатів цієї реформи показав, що з 2008 по 2011 рр. відбувається зниження темпу росту власних надходжень до Пенсійного фонду (рис. 1). З 2011 р., незважаючи на зниження темпів росту середньої зарплати спостерігається певна стабілізація у надходженнях (2011–2014 рр.), а далі різке падіння (при зростанні темпів росту середньої зарплати), що обумовлено зниженням ставки ЄСВ до 22% у 2016 р. та відміною утримання із заробітної плати працівника (від 5% до 1%). Однак вже у 2017 р. відбувається зростання власних надходжень Пенсійного фонду відповідно до зростання середньої заробітної плати.

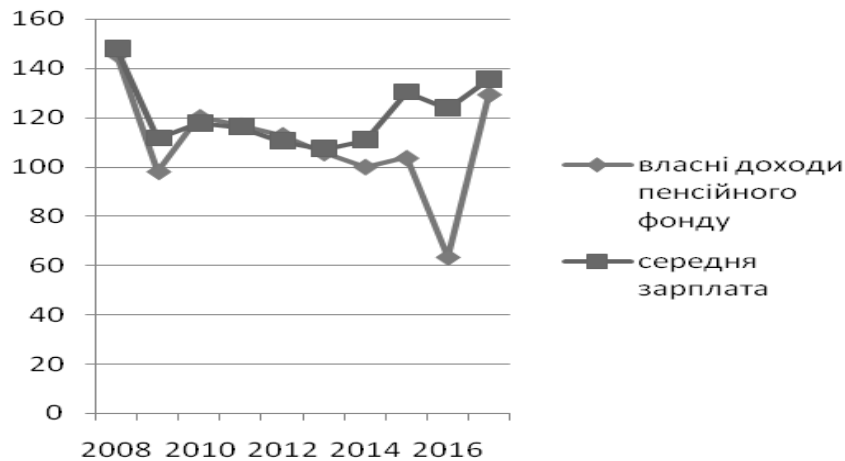

Рис. 1. Темпи росту власних доходів Пенсійного фонду та середньої зарплати в Україні (розраховано за даними [5; 6])

Варто зазначити, що відповідно до діючих реформ з фізичної особи не утримувались, як раніше, відрахування до пенсійного фонду на індивідуальні рахунки. Таким чином, держава повністю переклала турботу про пенсійне забезпечення на плечі бізнесу, що, вважаємо, принципово невірно. Такий стан був би виправданий при одночасному введенні накопичувальної системи, але саме її введення було відкладено. Адже, як показує зарубіжний досвід, тільки партнерська відповідальність бізнесу, працівника та держави за майбутні пенсії забезпечує нормальне функціонування пенсійної системи.

Зменшення ставки ЄСВ у 2016 р. з метою зменшення податкового тягаря на бізнес не призвело до суттєвих зрушень, але негативно відбилася на надходженнях до пенсійного фонду, які приходилося компенсувати надходженнями з державного бюджету (рис. 2).

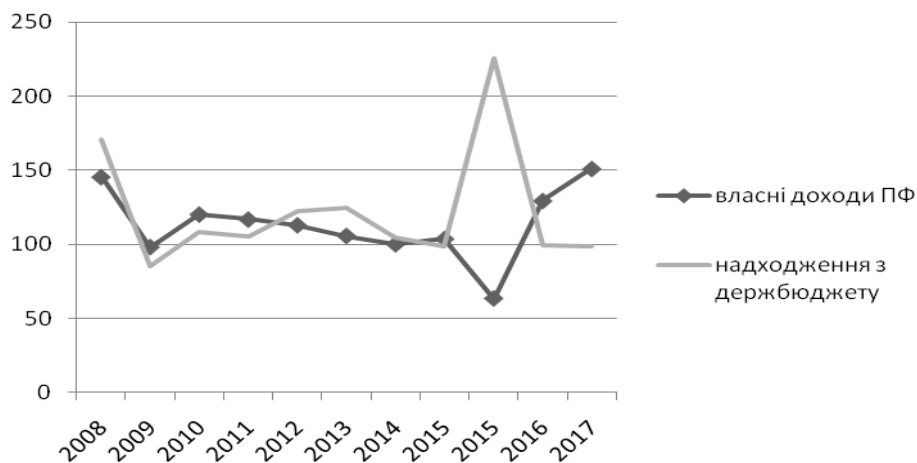

Рис. 2. Темпи росту власних надходжень до Пенсійного фонду і надходжень до Пенсійного фонду з Державного бюджету України (розраховано за даними [5; 6])

Дефіцит Пенсійного фонду був у 2012 році більше ніж 11 млрд. грн. порівняно з 2011 р. – 30 млрд. грн., а вже у 2016 р. – 81 млрд. грн., при тому, що збільшився пенсійний вік та зросла середня та мінімальна заробітна плата, тобто надходження повинні були збільшитися, а загальні виплати зменшитися (темп росту середньої зарплати у 2012 р. склав 110,5%, у 2016 р. – 123,8% порівняно з попереднім роком). Показовим є й надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету у відсотках до загальних надходжень до

Пенсійного фонду та надходжень до Пенсійного фонду з Державного бюджету у відсотках до видатків держбюджету, які мають стійку тенденцію до зростання (табл. 2).

Таблиця 2

Показники діяльності Пенсійного фонду України (розраховано авторами за даними [5; 6])

Показники	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (план)
Надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до загальних надходжень до пенсійного фонду	28,8	32,7	34,9	29,5	28,9	33,2	27,6	26,6	55,9	49,0	39,4
Надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до видатків держбюджету	17,8	19,7	21,1	17,4	16,3	20,4	15,0	10,9	20,7	16,8	11,6

Така динаміка означає, що надходження до Держбюджету (податкові та неподаткові) спрямовуються на цілі, що не визначені завданнями фінансування, тобто за рахунок податків (які мають найбільшу питому вагу в надходженнях до бюджету) фінансуються пенсійні виплати, а не, наприклад, капітальні вкладення у більшому розмірі.

Звернемося до структури виплат із пенсійного фонду. За даними про виконання бюджету Пенсійного фонду України за досліджуваний період [5] видатки за рахунок коштів Державного бюджету України забезпечили у повному обсязі виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд; компенсацію різниці у пенсійному забезпеченні наукових працівників; виплату пенсій, доплат та компенсацій до них, призначених згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»; пенсій працівникам, які були безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних роботах; пенсій працівникам сільськогосподарського виробництва з особливо шкідливими та важкими умовами праці; пенсійні виплати військовослужбовцям із числа осіб начальницького і рядового складу та суддям у відставці; виплату щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій.

Як видно зі звітів Пенсійним фондом фінансуються не тільки пенсії, а надбавки до них й соціальна допомога. Такий стан не повною мірою відповідає сутності пенсійного забезпечення. Вважаємо, що пенсійне забезпечення складається із пенсійного страхування та пенсійної допомоги. Пенсійне страхування формується за рахунок накопичення пенсійних внесків, в основі яких лежать еквівалентні відносини. Пенсійна допомога – це функції держави, такі фінансові відносини не мають характеру двостороннього руху вартості. Фінансування пенсійної допомоги повинне здійснюватися із державного та місцевих бюджетів. Разом з тим, такого поділення у Пенсійному фонді немає, фінансування відбувається із «загального кошика», що дає підстави зробити наступний висновок: діюча

пенсійна система обтяжена функціями, які їй не притаманні, а отже, дефіцит пенсійного фонду подолати практично неможливо.

У 2013 р., за статистичними даними, близько 3,7 млн. пенсіонерів отримували пенсію менше, ніж 1000 грн. Максимальна пенсія в 2013 р. склала 15 624 грн., що практично в 15 разів більше мінімальної, а в 2017 р. максимальна пенсія склала 10740 грн., що в 11 разів більше. Тобто відбувається не поліпшення фінансового забезпечення пенсіонерів, а навпаки, з урахуванням динаміки індексу споживчих цін, рівень зuboжіння зростає (табл. 3). За даними Світового банку рівень бідності в Україні зріс з 3,3% у 2014 р. до 5,8% у 2015 р. [7].

Таблиця 3

Темп росту фінансово-економічних показників за 2008–2017 рр., Україна
(розраховано авторами за даними [4; 5; 6; 11])

Рік	Показники					
	Темп росту номінального ВВП	Темп росту власних доходів ПФ	Темп росту надходжень з держбюджету до ПФ	Індекс споживчих цін	Темп росту середньої пенсії	Темп росту середньої зарплати
2008	102,3	145,6	170,8	122,3	162,3	148,1
2009	84,9	98,1	85,4	112,3	120,4	111,5
2010	118,5	120,2	108,5	109,1	110,4	117,7
2011	121,6	116,8	105,3	104,6	111,5	116,2
2012	107,0	112,9	122,5	99,8	108,8	110,5
2013	103,2	105,7	124,4	100,5	117,3	107,2
2014	107,7	100	104,9	124,9	103,8	110,8
2015	126,3	103,6	98,4	143,3	103,6	130,4
2016	120,0	63,3	225,4	112,4	107,5	123,8
2017	н/д	129,4	99,3	113,7	107,6	135,5
2018	н/д	151,1 (план)	98,6 (план)	н/д	н/д	н/д

Необхідність пенсійної реформи обумовлена не тільки економічною, але й демографічною ситуацією в країні. Кількість пенсіонерів за період, що аналізується має незначні коливання: від 13,7 млн. осіб у 2010 р. до 11,9 млн. осіб у 2016 р. За статистичними спостереження станом на 1.04.2017 р. кількість пенсіонерів України склала 13189 тис. осіб, показник демографічної залежності солідарної системи – 111,9% (на одного платника ЄСВ припадає 1 одержувач пенсії) [8]. Рівень безробіття серед працездатних громадян за даними Міжнародної організації праці має тенденцію до зростання – 8,8% і 8,9% в 2010 і 2011 рр. відповідно; 9,9% та 10,1% у 2016 та 2017 рр. відповідно [9]. До цієї негативної тенденції варто додати зростання міграції населення, що також здійснює негативний вплив: кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжує зростати: 10,5 млн. осіб в 2014 р., 12,5 млн. осіб в 2015 р. [9]. Таким чином, багатьма вченими і практиками визнається неефективність як попередньої реформи, яка, до речі, так і не була закінчена, так і цієї реформи, її непродуманість, і прогноуються негативні наслідки.

У зв'язку з цим, виникає питання, чому майже усі пенсійні реформи, які розробляються та впроваджуються в Україні мають негативні наслідки та не виправдовують очікувань. Вважаємо, що це певним чином зумовлено тим, що ідеологія реформ, їх теоретичне підґрунтя не змінюється. Принципи функціонування української моделі пенсійної системи: законодавче забезпечення, обов'язковість, рівноправність, солідарність та субсидування, накопичення та фінансування, державне гарантування та інше скопійовано із соціалістичної моделі пенсійної системи без урахування змін, що відбулися. До цих

принципів можна було би додати забезпечення визначеного рівня життя, соціальну рівність, а певні принципи, визначені сучасним українським законодавством, власно не є принципами.

Солідарні пенсійні системи, які присутні майже в усіх країнах світу, мають переважно державний характер, що поступово призводить до знецінювання пенсійних виплат завдяки поступовому обмеженню ресурсів держави на надання пенсійного забезпечення. Від таких моделей поступово відмовляється більшість країн, що зумовлено збільшенням тривалості життя, зменшенням народжуваності, фінансовими потрясіннями та іншими економічними та соціальними чинниками. Декларовані в Україні принципи побудови трирівневої пенсійної системи, яка на сучасному етапі розвитку є найбільш вдалою, не реалізуються, наслідками чого є стрімке знецінення пенсійних виплат. Основні причини цього вбачаємо у неопрацьованості теоретичних засад функціонування пенсійної системи відповідно до сучасних реалій, відсутності розробок щодо механізму нагляду та функціонування за системою пенсійного накопичення, механізму гарантування пенсійних виплат недержавними пенсійними фондами, тобто необхідним є формування доктрини пенсійної системи.

Основні положення такої доктрини можуть бути сформульовані наступним чином.

Необхідною умовою нормального функціонування пенсійної системи є виділення в межах цієї системи підсистеми пенсійного страхування, яка, у свою чергу, поділяється на солідарну, накопичувальну підсистеми та підсистему недержавного пенсійного страхування з відповідними фондами, та підсистеми пенсійної допомоги. Тобто система пенсійного страхування повинна виконувати тільки функції страхування, а не соціальної допомоги. Умовно це можна відобразити на рис. 3.

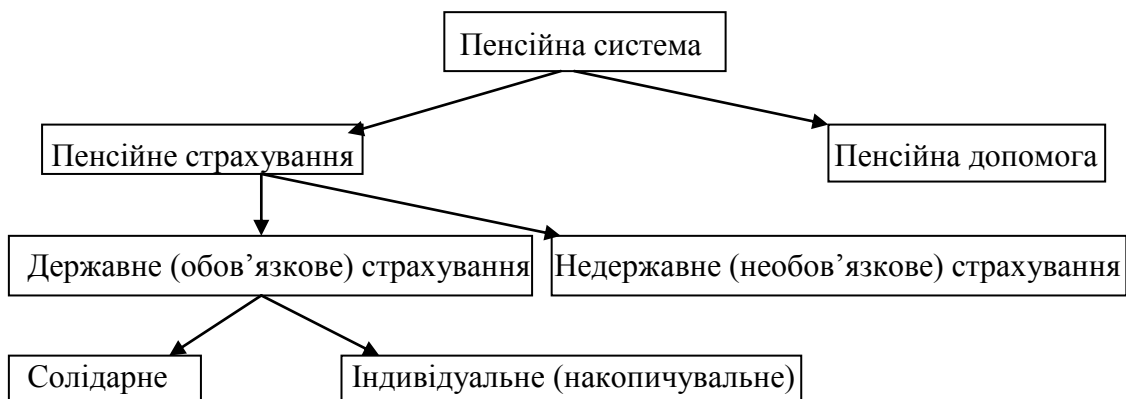

Рис. 3. Структура пенсійної системи (розроблено авторами)

Джерелами фінансування підсистеми пенсійного страхування повинні стати пенсійні внески на засадах солідарності та солідарної відповідальності, коли у формуванні пенсійного фонду приймає участь не тільки бізнес, але й фізичні особи, які працюють та отримують доходи. Зазначимо, що під доходами розуміють не тільки оплату праці, але й інші доходи (роялті, дивіденди, пасивні доходи та ін.).

Джерелом фінансування підсистеми пенсійної допомоги повинен стати державний та місцевий бюджет (за рахунок податкових та неподаткових надходжень).

Отримувачами пенсійних виплат із фонду пенсійного страхування є фізичні особи, які здійснювали відрахування до пенсійного (страхового) фонду. Отримувачами виплат із фонду пенсійної допомоги є фізичні особи, яким, згідно з соціальною політикою держави надається пенсійний захист (соціальна допомога).

Держава повинна забезпечувати мінімальний розмір пенсій у встановлених соціально-економічною політикою межах. Виплати із фонду пенсійного страхування за солідарною підсистемою для всіх учасників страхування повинні бути однаковими (що дозволить

забезпечити принцип соціальної рівності та зменшити навантаження на бізнес за рахунок зниження ставки відрахування на пенсійне страхування).

Із доходу фізичної особи повинен формуватися накопичувальний страховий фонд (обов'язковий), який враховує індивідуальний дохід фізичної особи. Накопичення відбувається на індивідуальному рахунку та є спадкоємним.

Розмір сумарної пенсії (із солідарного та накопичувального фонду) – необмежений і залежить тільки від доходу фізичної особи.

Необхідним є також впорядкування міжнародних угод щодо оподаткування доходів фізичних осіб, у тому числі й відрахувань до пенсійного фонду України на засадах солідарності, які працюють за кордоном. Сьогодні від міграційних процесів Україна втрачає величезні суми надходжень до Пенсійного фонду.

Варто відмовитися від так званих пенсійних пільг. Також необхідним є перегляд такої норми як пенсійний або страховий стаж. Вважаємо, що застосування норми «страховий стаж» замість «пенсійний вік» є певним маніпулюванням виплатами із пенсійного фонду. Внесення постійних змін в ті чи інші положення законодавства щодо пенсійного забезпечення ставить різні категорії майбутніх пенсіонерів в більш жорсткі умови щодо отримання пенсії (нестача стажу, коли ті чи інші періоди у житті людини враховуються чи не враховуються до страхового стажу. Так, наприклад, навчання в аспірантурі, докторантурі, клінічній ординатурі не входить до страхового стажу на тих засадах, що зі стипендії не утримується ЄСВ. Але така норма визначена законодавством, а не людиною, яка заробляє пенсійний стаж. Тобто набуття знань «карається» відсутністю страхового стажу. Утримання ЄСВ здійснюється у розрахунку з мінімальної заробітної плати, коли дохід менший за неї, тобто сплата до пенсійного фонду є непропорційною доходу).

Необхідною є відмова від надання безлічі довідок, пояснень тощо, якщо за різних причин застрахована особа не може підтвердити страховий стаж (Закон № 1058 зі змінами та доповненнями, ст. 24). Вирішенням цієї проблеми повинен стати перехід на технології блокчейну в системі пенсійного страхування та пенсійної допомоги.

Механізм нагляду та гарантування пенсійних виплат із фонду накопичувального страхування та недержавних пенсійних фондів повинен містити методи, засоби, прийоми ефективного нагляду за діяльністю вказаних фондів. Адже на сьогодні такий вагомий інструмент як недержавне пенсійне забезпечення майже не працює внаслідок недовіри громадян до таких інституцій.

Висновки і перспективи подальших розробок. Узагальнюючи вищевикладене можна сказати, що основними причинами такого стану функціонування пенсійної системи України є неузгодженість у проведених реформах, відсутність комплексного підходу до їх проведення, вкрай низький ступінь опрацювання механізму реалізації реформ, що проводяться, лобювання інтересів олігархічних груп. Несистемність проведення реформ значно знижує їх ефективність, втрачається цілісність.

Вважаємо, що структура фінансування із Пенсійного фонду повинна бути переглянута. Необхідною є розробка доктрини пенсійної системи України. Теоретичними засадами цього повинна стати сутність страхових відносин, що дозволить виключити функції, які не притаманні страхуванню.

Пенсійна реформа в Україні має проводитися разом з податковою і забезпечувати сталий економічний та соціальний розвиток держави. Такі реформи не можуть залежати від суб'єктивних факторів, виконувати певне замовлення, задовольняти амбіції політичних лідерів. На жаль, в Україні проведення (або гальмування) реформ в більшості випадків має саме ознаки суб'єктивності.

Література

1. *Прожиточный минимум занижен в несколько раз, – профсоюзы.* URL: https://lb.ua/economics/2012/04/02/143964_prozhitochniy_minimum_zanizhen.html (дата обращения: 11.12.2017).

2. Реальный прожиточный минимум в Украине. URL: <http://nk.org.ua/ekonomika/realnyiy-projitchnyiy-minimum-v-ukraine-45296> (дата обращения: 15.01.2018).
3. Прожиточный минимум в Украине (2000–2018). URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin> (дата обращения: 17.01.2018).
4. ВВП Украины на 2017 год (номинальный, ППС, гривна,...). URL: <https://seosait.com/gdp-ukraine-2017> (дата обращения: 13.12.2017).
5. Пенсійний фонд України : сайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index> (дата звернення: 18.01.2018).
6. Міністерство фінансів України : сайт. URL: <http://index.minfin.com.ua/budget/expense/?2017> (дата звернення: 12.02.2018).
7. Світовий банк. Україна. Економічний огляд. URL: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2016/4/542921459504749981/Ukraine-Macroeconomic-Update-April-2016-UKR.pdf> (дата звернення: 14.02.2018).
8. Пенсійна реформа. Законодавчі ініціативи // Пенсійний кур'єр. № 28 від 14.07.2017 р. URL: www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/?id=289874 (дата звернення: 12.12.2017).
9. Уровень безработицы в Украине по методологии МОТ в 2012 году составил 8,1%. URL: <http://economics.unian.net> (дата обращения: 22.01.2018).
10. Міграція в Україні : факти і цифри. URL: iom.org.ua/.../files/ff_ukr_21_10_press.pdf (дата звернення: 16.02.2018).
11. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.02.2018).

References

1. The subsistence minimum is understated by several times – trade unions [Prozhytochnyy minimum zanzhen v neskolko raz, – profsoiuzu], available at: https://lb.ua/economics/2012/04/02/143964_prozhitochnyy_minimum_zanzhen.html [in Russian]
2. The real cost of living in Ukraine [Realnyy prozhytochnyy minimum v Ukraine], available at: <http://nk.org.ua/ekonomika/realnyiy-projitchnyiy-minimum-v-ukraine-45296> [in Russian]
3. Subsistence level in Ukraine (2000–2018) [Prozhitochnyy minimum v Ukraine (2000–2018)], available at: <https://index.minfin.com.ua/labour/wagemin> [in Russian]
4. The GDP of Ukraine for 2017 (nominal, PPS, hryvnia, ...) [VVP Ukrainy na 2017 god (nominalnyy, PPS, gryvnya, ...)], available at: <https://seosait.com/gdp-ukraine-2017> [in Russian]
5. Official website of the Pension fund of Ukraine [Ofitsiyniy sait Pensiinoho fondu Ukrainy], available at: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/index> [in Ukrainian]
6. Official website of the Ministry of finance of Ukraine [Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy], available at: <http://index.minfin.com.ua/budget/expense/?2017> [in Ukrainian]
7. World Bank. Ukraine. Economic overview [Svitoviy bank. Ukraina. Ekonomichnyi ohliad], available at: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2016/4/542921459504749981/Ukraine-Macroeconomic-Update-April-2016-UKR.pdf> [in Ukrainian]
8. Pension reform. Legislative initiatives [Pensiina reforma. Zakonodavchi initsiatyvy], Pensiinyi kurier, No. 28 vid 14.07.2017 r., available at: www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/?id=289874 [in Ukrainian]
9. The unemployment rate in Ukraine according to ILO methodology in 2012 was 8.1% [Uroven bezrobotitsy v Ukraine po metodologii MOT v 2012 godu sostavil 8,1%], available at: <http://economics.unian.net> [in Russian]
10. Migration and basic statistics about Ukraine [Mihratsiia i osnovni statystychni dani pro Ukrainu], available at: iom.org.ua/.../files/ff_ukr_21_10_press.pdf [in Ukrainian]
11. Official website of the State statistics service of Ukraine [Ofitsiyniy sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]